

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІСЕМІЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХНЕ МІСЦЕ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті описано особливості семантики англійських багатозначних прикметників на позначення відчуттів. Розглянуто ступінь полісемічності та семантичні переноси у прикметниках семантичної категорії «Відчуття».

Ключові слова: полісемія, прикметник, англійська мова, індекс полісемічності, семантичні переноси, метафора, метонімія, гіпо-гіперонімія.

Chavarha Y. Semantic Peculiarities of Polysemantic Adjectives Denoting Sense Perceptions in Modern English and Their Place in the World Lingual Picture. The article deals with the semantic peculiarities of English polysemantic adjectives denoting sense perceptions. The polysemy degree and semantic transitions in the adjectives of the semantic category «Sense Perceptions» are analyzed.

Key words: polysemy, adjective, English, polysemy index, semantic transitions, metaphor, metonymy, hypo-hyperonymy.

Чаварга Я. Семантическая характеристика полисемических имен прилагательных, обозначающих чувства, в современном английском языке и их место в языковой картине мира. В статье описаны особенности семантики английских многозначных имен прилагательных, обозначающих чувства. Рассмотрены степень полисемичности и семантические переносы в прилагательных семантической категории «Чувства».

Ключевые слова: полисемия, имя прилагательное, английский язык, индекс полисемичности, семантические переносы, метафора, метонимия, гипо-гиперонимия.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки поняття мови розширюється, встановлюються зв'язки мови з мисленням, науковою свідомістю, культурою тощо. Інакше кажучи, мова вивчається в тісному зв'язку з людиною. Акцентування на людському факторі привело до появи в науці поняття «мовна картина світу», що являє собою мовну модель об'єктивного світу.

Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття та організації (концептуалізації) світу. Значення, наявні у мові, склада-

© Чаварга Я. Семантична характеристика полісемічних прикметників на позначення відчуттів у сучасній англійській мові та їхнє місце у мовній картині світу

ються в єдину систему поглядів, своєрідну колективну філософію, яка «нав'язується» всім носіям мови як обов'язкова. Притаманний певній мові спосіб концептуалізації дійсності є частково універсальним, а частково специфічним; отже, носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов.

Розуміння мовної картини світу носіїв іноземної мови має велике значення у зв'язку зі зростанням інтересу до вивчення міжкультурної комунікації з метою розуміння культурних відмінностей народів, їхнього світогляду, менталітету. Вивчення мовної картини світу для англійської мови є недостатнім, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень засвідчив відсутність системних праць, в яких розкривалася б проблема семантичною характеристикою полісемічних прикметників на позначення відчуттів у сучасній англійській мові.

Метою статті є дослідження мовної картини світу на прикладі полісемічних прикметників на позначення відчуттів у сучасній англійській мові.

Поняття, пов'язані з відчуттями, є основоположними у пізнанні навколишнього світу, у формуванні уявлень про зовнішні властивості предметів. Зі сприйняття предметів і явищ навколишнього світу починається пізнання. Сприйняття як первинний ступінь пізнання світу людиною – це безперервний зв'язок індивіда з довкіллям, людини зі світом. При реалізації цього зв'язку середовище, світ безпосередньо відкриваються людині й виявляються доступними їй. В результаті мовна картина світу являє собою проекцію світу реальної дійсності. Знання про навколишню дійсність, які отримує людина у процесі життєдіяльності, існують у її свідомості як відображення реальної картини через призму понять, що сформувалися на основі уявлень людини, які отримані за допомогою органів чуття і пройшли через свідомість [2; 4; 5; 6; 7]. Усі інші форми пізнання – запам'ятовування, мислення, уява – будуються на основі образів сприйняття, є результатом їхньої переробки. Отже, пізнаючи світ, дитина вже з раннього віку використовує ці слова у мовній діяльності. Через порівняння властивостей та якостей предметів і явищ із відповідними чуттєвими еталонами відбувається поступове розширення сфери використання цих слів, а отже, і розвиток їхньої полісемії.

Прикметники на позначення відчуттів у сучасній англійській мові мають досить складну семантичну структуру, в якій поєднуються різні за ступенем узагальнення ознак лексико-семантичні варіанти, пов'язані між собою відношеннями семантичної похідності. Всім лек-

сико-семантичним варіантам багатозначної лексеми властивий спільний семантичний компонент, спільне семантичне ядро.

Нами досліджено 12019 полісемічних прикметників англійської мови, які були поділені на 14 семантичних категорій [3]. За допомогою статистичних методів встановлено індекс полісемічності для всіх семантичних категорій прикметників англійської мови. При цьому найвищий індекс полісемічності виявився для категорії «Відчуття» – 4,22. Прикладами для цієї категорії слугують ад'єктивні одиниці такого типу: *sweet* (солодкий), *slippery* (слизький), *sticky* (липкий), *cold* (холодний), *tepid* (теплуватий). Категорія «Відчуття» налічує 363 прикметники. З них 245 належать до зони 2-3 значень, 61 слово – до зони 4-5, 36 – до зони 6-10 та 21 – до зони 11 і більше значень. Сумарна кількість значень, наявних у всіх прикметниках на позначення відчуттів, становить 1531.

Категорія «Відчуття» поділена на 4 субкатегорії. Концепт кожної з субкатегоріальних ознак містить базовий компонент, який визначає її категоріальну сутність. Цей компонент репрезентується в ядрі прямих номінативних значень досліджуваних прикметників і визначає стратегії розвитку їхньої семантики. Поділ на субкатегорії дає змогу побачити, яка з них робить більший внесок у розгортання полісемії всієї категорії.

1. Субкатегорія «Зорові відчуття (колір, яскравість)». Це такі слова, як *red* (червоний), *pale* (блідий), *brown* (коричневий), *bright* (яскравий), *black-and-white* (чорно-білий), *monochromatic* (монохроматичний), *beamy* (променистий).

Ця субкатегорія налічує 179 прикметників. З них 125 належать до зони 2-3 значень, 32 слова – до зони 4-5, 17 – до зони 6-10 та 5 – до зони 11 і більше значень. Сумарна кількість значень – 622, індекс полісемічності дорівнює 3,47.

2. Субкатегорія «Смакові відчуття». До цієї субкатегорії належать слова такого типу: *sour* (кислий), *vapid* (прісний, несмачний), *tart* (кислий, терпкий), *tasty* (смачний), *bittersweet* (гірко-солодкий).

Субкатегорія «Смакові відчуття» має 59 прикметників, серед яких 38 слів знаходяться у зоні 2-3 значень, 14 – у зоні 4-5, 5 – у зоні 6-10 та 2 слова в зоні 11 і більше значень. Сумарна кількість значень – 209, ступінь полісемічності складає 3,54.

3. Субкатегорія «Дотикові відчуття». До неї належать такі ад'єктивні одиниці: *soft* (м'який), *smooth* (гладкий), *rough* (шершавий), *wet* (мокрый), *tactile* (відчутний на дотик).

Загальна кількість прикметників – 99. З них 67 розташовані в зоні 2-3 значень, 10 – у зоні 4-5, 12 – у зоні 6-10 та 10 – у зоні 11 і більше

значень. Сумарна кількість значень – 554, ступінь полісемічності становить 5,60.

4. Субкатегорія «Температура». Цю субкатегорію складають слова такого типу: *cool* (прохолодний), *warm* (теплий), *glowing* (розжарений), *congealed* (заморожений), *lukewarm* (теплуватий).

Загальна кількість прикметників на позначення температури – 26. З них 15 належать до зони 2-3 значень, 5 – до зони 4-5, 2 – до зони 6-10 та 4 – до зони 11 і більше значень. Сумарна кількість значень – 146, індекс полісемічності – 5,62.

Розподіл полісемічних прикметників категорії «Відчуття» за полісемічними зонами та індексами полісемічності наведено в табл. 1:

Таблиця 1

Субкатегорії в межах категорії «Відчуття»	Полісемічні зони				Заг. к-сть слів	Сум. к-сть знач.	I _n
	2–3 (%)	4–5 (%)	6–10 (%)	11 ... (%)			
1. Зорові (колір, яскравість)	125 (69,83)	32 (17,88)	17 (9,50)	5 (2,79)	179	622	3,47
2. Смакові	38 (64,41)	14 (23,73)	5 (8,47)	2 (3,39)	59	209	3,54
3. Дотикові	67 (67,68)	10 (10,10)	12 (12,12)	10 (10,10)	99	554	5,60
4. Темпера- тура	15 (57,69)	5 (19,23)	2 (7,69)	4 (15,39)	26	146	5,62
Разом у категорії	245 (67,49)	61 (16,80)	36 (9,92)	21 (5,79)	363	1531	4,22

Як видно з табл. 1, найвищий індекс має субкатегорія «Температура», яка є складовою частиною категорії «Відчуття» – 5,62. Різний ступінь представленості в мові результатів концептуалізації перцептуальної інформації свідчить про ступінь актуальності тих чи інших типів ознак для життєдіяльності людини у світі. На основі отриманих індексів полісемічності можемо зробити висновок про те, що найбільшою значущістю для життя людини наділена дотикова перцепція. Концептуалізація інших типів відчуттів часто відбувається через дотик, на що вказує перенесення дотикової ознаки на інші перцептивні типи. Як показують наші дослідження, другим за значенням типом сприймання є смак у зв'язку з широкою сферою вживання концептів цієї концептуальної галузі для називання не тільки смакової, а й не-

смакової природи. Третє місце за індексом полісемічності, а отже, й за значущістю посідають прикметники на позначення зорових відчуттів: кольору, яскравості.

На основі значень полісемічних прикметників на позначення відчуттів виникають різноманітні семантичні переноси у досліджуваних словах, наприклад, *smooth* – ‘having an even or level surface; having no roughness or projections that can be seen or felt’ → [Slang] ‘very pleasant, attractive, or enjoyable’ (*a smooth talk*), *cool* – ‘moderately cold’ (*cool water*) → ‘not excited; calm’ (*to remain cool*); *blue* – ‘of the colour blue’ (*blue suit*) → ‘wearing blue’ (*blue team*); *green* – ‘of the colour that is characteristic of growing grass’ (*green leaves*) → ‘overspread with or characterized by green plants or foliage’ (*a green field*). Метафоричні, метонімічні та гіпо-гіперонімічні зв’язки поєднують ад’єктивні одиниці з цілою низкою конкретних понять, притаманних позначенням характеристик чуттєвого сприйняття людини, а також абстрактних понять, які стосуються найважливіших сторін її духовної діяльності. Це є свідченням того, що емпіричні (конкретні) прикметники, маючи глибокий і насичений зміст, різноманітну семантику, розвивають значно більше значень порівняно з прикметниками на позначення абстрактних понять.

Розподіл типів семантичних переносів у полісемічних прикметниках категорії «Відчуття» показаний у табл. 2.

Таблиця 2

Типи семантичних переносів Субкатегорії прикметників категорії «Відчуття»	Метафора (%)	Метонімія (%)	Гіпо-гіперонімія (%)	Інші типи (%)	Усього
1. Зорові (колір, яскравість)	43 (40,2)	51 (47,7)	13 (12,1)	–	107
2. Смакові	25 (48,1)	24 (46,2)	3 (5,7)	–	52
3. Дотикові	48 (32,9)	98 (67,1)	–	–	146
4. Температура	23 (32,4)	46 (64,8)	2 (2,8)	–	71
Усього в категорії	139 (37)	219 (58)	18 (5)	–	376

Проаналізувавши табл. 2, бачимо, що провідну роль у формуванні семантичних переносів у прикметниках на позначення відчуттів відіграє метонімія (219 випадків із 376), що становить 58%. Менше виявлено метафоричних переносів (139, або 37%). Найменше проявляються гіпо-гіперонімічні переноси (усього 18, або 5%). Треба зазначити, що субкатегорії в межах категорії «Відчуття» не ізольовані одна від одної. Вони взаємодіють, утворюючи складну семантичну систему, що є відображенням системи концептів, сформованих унаслідок сприйняття світу людиною. Всі аналізаторні системи спроможні так чи інакше впливати одна на одну. Ця взаємодія рецепторів надає змогу людині відчувати подібність між якісно різними ознаками, яка називається синестезією. У психології (а цей термін запозичений саме з цієї науки) синестезією називають «спільну роботу відчуттів, при якій якості відчуттів одного виду переносяться на інший вид відчуттів» [1, 19]. Цей тип дериваційних відношень має місце між значеннями найрізноманітніших ознак:

смакових → зорових: *sweet* – ‘having a taste of, or like that of, sugar’ → ‘having a generally agreeable appearance; pleasant’;

дотикових → зорових: *soft* – ‘giving way easily under pressure’ → ‘not bright, intense, or glaring; subdued: said of colour or light’;

температурних → зорових: *cool* – ‘moderately cold; neither warm nor very cold’ (a *cool* wind) → a *cool* (‘of a hue in the range violet through blue to green’) colour;

температурних → смакових: *hot* – ‘having a high temperature’ (*hot* water) → ‘characterized by a relatively or abnormally high temperature; very warm’ (a *hot* forehead) → *hot* (‘pungent, peppery, biting’) sauce та ін.

Отримана семантико-квантитативна характеристика полісемічних прикметників на позначення відчуттів свідчить про те, що саме сенсорна концептуалізація і сенсорна категоризація є провідними у процесі пізнання навколишнього світу, через які бере свій початок когнітивний досвід носіїв певної мови. Суть позначуваних ад’єктивними словами явищ дійсності та їхня величезна когнітивна роль у житті людини зумовлюють багатство та численність асоціативних зв’язків, що позначають різноманітні відчуття у їхніх основних і переносних значеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лурия А. Р. Ощущения и восприятие / А. Р. Лурия. – М. : МГУ, 1975. – 110 с.
2. Прокофьева Л. П. Цвето-звуковая картина мира : к постановке проблемы / Л. П. Прокофьева // Вопросы филологии. – 2006. – № 1. – С. 91–98.

Чаварга Я. Семантична характеристика полісемічних...

3. Чаварга Я. М. Семантико-квантитативні характеристики полісемічних прикметників у сучасній англійській мові : Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я. М. Чаварга. – Ужгород, 2006. – 264 с.
4. Jackendoff R. Semantic structures / R. Jackendoff. – Cambridge, 1990. – 285 p.
5. Jackendoff R. Semantics and cognition / R. Jackendoff. – London-Cambridge, 1993. – 283 p.
6. Langacker R. W. Concept, image and symbol: the cognitive basis of grammar / R. W. Langacker. – Berlin-New York : Mouton de Gruyter, 1991. – 215 p.
7. Talmy L. Towards a cognitive semantics / L. Talmy. – Cambridge, 2000. – Vol. 1–2. – 495 p.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2013 р.